

Ha di m'apu ra tsitsi nzaya ka ya xeni M'onda

Ya jäi M'onda hñäki njuantho ya nzaya ne ya mponte nzaya. Nuna ra nhio m'efi ge xi nfädi ge ma juani ha Gä nja nzaya di ge ya heke m'efi nzaya, ge ra Poder Legislativo, ra poder Judicial. Ra Poder Legislativo gempu ha hñäki ha Gä njuki ya hmända pa ya ma xinhaihu; xa hmuntsi konge ya nzaya hñä pa ya jäi ne ya nzaya hñä pa ya hnini. Ya nzaya hñä pa ya hnini ne ya jäi ge ya mpote hñäpi pa ya hnini ka ra Congreso di ge ra Unión ge nuyü thäki mü ya bi hñunj'eya.

Ra nhio m'efi ngu M'onda, nu ra thäki ngatho ya jäi ge xi tso rangutha di hñäki ra nzaya. Nu pa di hñäki ya nzaya ka ra xeni hnini ge di theui ra m'ede ngu ya hnini ha Gä m'ui tengu ya jäi, ne ngu ha Gä nhianduui ya jäi Gä m'ui ka ra hai M'onda. Nuya ge ya thuhu m'apu ra tsitsi nzaya, di n'an'yo ra ge dar n'oho, ne di ragundiui ra m'ede ngu ya hnini.

Ra Ndä Thot'i Hñänsü Mpote Xeni Hnini Ngatho M'onda m'a ge ka ra ngatho hnini M'onda ge xi xa hege konge 300 xeni hai, ne n'a ngu n'a u ge xi di hñäki n'a ra mpote Nzaya pa M'onda. Nu ra Ra Ndä thot'i Ngatho M'onda, ge di nheui, ra m'ede ra t'etsi nzaya ngu ya hnini pa di hñäki ya nzaya.

¿Te m'e ä ra tsegi tsitsi nzaya?

Ra tsegi tsitsi nzaya ge n'a ra xeni hai xi rangutho pa ngatho ya hnini ka ra hai Ngatho M'onda ne ua ka ya xeni hnini, ge pa di tsä di thäki ya nzaya m'ehñä ne ua ya nzaya n'oho ge dar ngu ne pa di tsotse di m'ui n'a ngu n'a ya nzaya di thäki pa di mpote di ge ra m'ede di ranguduui ka ya hnini.

¿Te me ä ra tsegi nzaya ka ra xeni hnini?

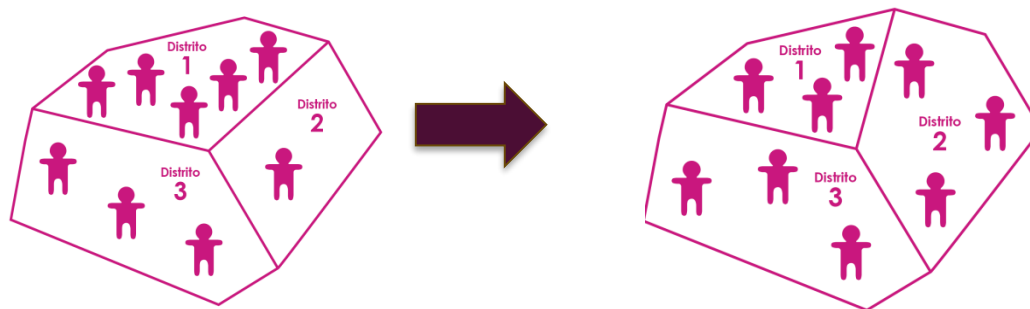
Ge ä ra m'efi hoki ra Instituto Nacional Electoral (INE), pa di nu ha ta bi tsegi ya hnini ngatho ra hai M'onda ne pa n'a ngu n'a ka ya xeni hnini hai M'onda.

¿Te me ä ra za ä?

Pa di theke ya jäi n'a ngu n'a ya xeni ha di nja ra tsitsi nzaya, ne pa tsa di yut'i di hä ra tsutbi ka ya hnini ngatho M'onda, ne di thändi ra nhio ge di ranguduui ya m'ede thäki nzaya.

¿Ha nja ge xi jar m'edi pa di theke ra tsitsi nzaya?

Ra ntheke ka ya hnini ge xi jar m'edi digeä xi xä ngu ya jäi m'ui ka ya hnini ne ha gä nguki ge xi podi gä m'ui zämu, ra ri m'ui, ma ra ri du ne ua ma ra ge xi mpodi ha m'ui, ge ra ya xeni hnini xi m'ui xangu ya jäi di ge ha gä thogi ya nj'eya ge ngu xi mpadi gä m'ui ya jäi ka ya hnini di ge ra tsitsi nzaya. Njapu ge xi jar tsedi zämu di thändi ha rangutho ya jäi m'ui ne ngu ya m'ede tsitsi nzaya ka ya hnini.

¿Ha di njapi pa di thoki ka ya xeni Hnini?

Pa ha di njapi ka ya xeni hnini ra tsitsi nzaya ge di thändi di ranguduui ya m'ede kon ge gä m'ui ya jäi ka ya hnini, ne nu mbo ximhä di nhnu ne Ngatho ya Ta Hnini, di ge ha tsegi ya hnini, ge xi di muhu ra mhmä zämu mbo ka ra hnini, ngu ha gä thändi ya thogi ka ya xeni ge xi ra ntsü ne di m'uihu ka ya Ta hnini ä di m'etsi tengu ya jäi u hñätho ya jäi pa di uat'i ka ra tsitsi nzaya.

¿Hamu di nja ne hanja di thoki?

Nu ya j'eya 2016 ne 2017 ra INE di heke ngatho ka ra hai M'onda ne ka ya xeni Hnini ka Baja California Sur, Campeche, Colima, Chiapas, Xeni Hnini M'onda, Guanajua, Guerrero, Jalisco, M'onda, Michoacán, Morelos, Nuevo León, Ma Xei, San Luis Potosí, Sonora, Tabasco y Yucatán.

N'a ngu n'a u ya Xeni hai M'onda di hoki ya hmunts'i ra INE pa da dāti ra nt'ot'i nfeni m'efi da thoki hapu nu thegi kon ge ya Nguu Nzaya ñätho to u di nu, Nu ya to mpote ya hmuntsi jäi to honi da t'exa ngu nzaya, pege nu ya Nzaya ka ya Ta hnini, xeni hai ngatho M'onda ne ngatho ya hnini. aya ne ko ngatho ya jäi.

Pa di thoki nuyu ya mfeni m'efi pa di m'ui nup `u ha m'ui ya hnini ñätho, ra INE da nu ha di hoki da iani ya hnini ñätho ne ya hnini pa di zotse di nfädi te di hmä ha di nja pa di theke mbo ka ra hai M'onda pa di thoki tsitsi nzaya, ne pa ha di m'ui ra ngu nzaya, ne njapu ne pa di thändi ko ra chulo hnini getho ka ra Ta Hnini mupu ka ya xeni ha m'ui.

¿To u kuat'i?

Kuat'i ka ya foro hmä ya mpote tsitsi nzaya, ya nzaya ka ya xeni hnini ne ya nzaya ka ya Ta hnini, ya nzaya ñä pa ya hnini ka ya xeni hnini, ya nzaya thäki ka ya xeni hnini ne ngatho M'onda, ya hnini ne ya hnini hñätho ne ko ngatho ya hnini.

¿Hamu di thoki ne ha di thoki ra nfädi hñä?

njapu ne ya foro pa ya jäi, ge xi di hmuntsi ne di hñux ka mexa ha di hmä ra nhio hñä di m'ä ya mpote nzaya di ge ya hnini hñätho n'a ngu n'a ka ya xeni hnini. Nu ka ya mexa nuya ge di hmä ha di thoki pa di hmuntsi ya hnini ne ya hnini hñätho nbo ka ya hnini di ge ya tsitsi nzaya ge xi tso di hmä ha di njapi pa di njuki ra hñä ne ha di uat'i ya jäi ne di njapu pa ya nzaya ngatho konge ra tsitsi nzaya.

Digempu ya nzaya mpote ka ya hnini hñätho di m'ehni u te xa hiandi ka ra INE pa di thoki ra nhio mu xta hmuntsi pa di hñäki konge ya m'efi

mu ya bi hmuntsi ka ya hnini ne ka ya xeni M'onda. Numu xtä uandi di thoki ra tsitsi nzaya ka ya xeni xa t'ani ya hnini hñätho, ra INE di japi pa di nfädi yara'yo hnini di ge ra ra'yo tehke tsutbi ha ka ra hnini ne ka ya xeni ne di gempu di hoki ra m'efi di njapu ne pa di hmä ha di gohi ra nhio m'efi ngu xa m'ä ra r'a'yo xeni ngatho M'onda

Pa ngatho ha xa njapi xki thoki ra thändi nt'oni ka ya hnini ne ka ya hnini hñätho, ra INE ge xi di m'etsi di m'otsi ra Instituto Nacional de Lenguas Indígenas (INALI), ne njapu ne ra Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas (CDI).

¿ To u kuat'í ka ra nt'ani?

Ya hnini ne ya hnini hñätho ge konge ya mpote nzaya.

¡lani! Ko ngatho ha gä nkuat'í pa ngatho M'onda ne ¡Ha gi ne gi, ¡kuat'í!